

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ НА ОСНОВІ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Педагогічний досвід

учитель історії, вихователь
вищої категорії
Михайлова Алла Анатоліївна

Фастів-2015

ВСТУП

Історичний досвід і практика розбудови України як незалежної демократичної держави свідчать, що громадянське суспільство неможливо встановити шляхом указів і декретів. Оновлення суспільства, реформування законодавчої бази, модернізація економіки, можливі лише за умови відповідних змін у свідомості громадян., укорінення у ній розуміння свободи, прав і обов'язків як усвідомленої необхідності, законності, конституційності.

Вирішення цих завдань, зрозуміло, пов'язане зі змінами у способі громадського мислення молоді, залучення її до активної та відповідальної участі у житті колективу, в обговоренні й ухваленні рішень щодо організації життя трудового колективу чи держави в цілому.

Актуальність виховання громадянина в сучасному українському суспільстві зумовлюється потребою розвитку та функціонування держави на засадах демократії, гуманізму, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні права для розвитку й використання їхніх потенціальних можливостей і здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої потреби особистості у самовизначенні та самоствердженні.

Актуальність завдання виховання громадянина визначається процесом відродження нації. Для України, яка є полі етнічною державою, громадянське виховання відіграє особливо важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти формуванню соборності України.

Виховання громадянина – це процес формування громадянськості як складової якості особистості, що дає їй можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними.

Важливе місце в громадянському вихованні посідає громадянська освіта – навчання, спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини, моральної, політичної та правової культури, почуття власної гідності, внутрішньої свободи і водночас вболівання за суспільні ідеали, за пріоритети держави, благо свого народу і його дружні відносини у світовому співтоваристві.

Ідеї громадського виховання завжди були актуальними для педагогічної еліти України. Такі відомі українські діячі, як В.Антонович, М.Драгоманов, М.Грушевський, Б.Грінченко, А.Макаренко, В.Сухомлинський звертали увагу у своїх роботах на особливе значення формування

громадянської свідомості підрастаючої особистості. Так, наприклад, М.Грушевський у своїй книзі «На порозі нової України» пише про ідеал розбудови Української незалежної держави. Чільне місце у цьому ідеалові посідає образ громадянина України, його громадянських добродійностей. Без сумніву, в цьому політичному заповіті є багато чого, над чим варто замислитись й нашому сучаснику. М.Грушевський підкреслював, що виховання у громадян почуття обов'язку перед Батьківщиною – це найвищий стимул громадянського життя, який має об'єднати весь народ в однім пориві, долаючи партійні відмінності й розбіжності там, де зачинаються основні інтереси держави.

Вивчення та обґрунтування проблеми громадянського виховання школярів стало основним в педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Процес виховання громадянина педагог розглядав як такий, що поєднує в собі формування громадянської свідомості, думок, ідеалів, переконань, громадянських почуттів, а також практики громадянської поведінки. «Я завжди прагнув до органічної єдності громадянських думок, почуттів і діяльності, щоб почуття переживання знаходили свій вияв у благородних вчинках, у праці для людей, для суспільства, для Вітчизни» - писав він у своїй книзі «Народження громадянина», де

формування громадянськості розглядається на основі людяності та гуманізму. Першочерговою умовою формування рис громадянина педагог вважав організацію емоційно насиченого, діяльного життя школи, розвиток активності кожного учня в контексті діяльного життя шкільного колективу. Він неодноразово підкреслював, що риси громадянина виховуються безліччю впливів педагогічного характеру. Справжнє громадянське виховання, на думку В.Сухомлинського, у процесі навчання починається там, де думка надихає, пробуджує і утверджує прагнення до морального ідеалу.

Німецький мислитель Вільгельм Гумбольдт зауважував, що обставини, за яких протікає життя, впливають на людину більше ніж виховання.

Головним завданням школи є виховання громадянина, патріота, здатного жити в полікультурному, плюралістичному суспільстві, який володіє громадянською компетенцією, знає свої права і обов'язки, вміє впливати на зміни в суспільстві, поважає права людини.

З ДОСВІДУ РОБОТИ

Згідно з Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності вихователю необхідно вирішити систему завдань:

- формування національної свідомості, належності до рідної землі, народу;
- визнання духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини;
- виховання почуття патріотизму, відданості в служінні Батьківщині;
- формування соціальної активності особистості на основі таких соціальних умінь, як готовність узяти на себе відповідальність, здатність до спільного життя і співпраці в громадянському суспільстві, здатність до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей;
- формування працелюбності особистості, відповідальності за свої дії;
- уміння визначати форми та способи своєї участі в житті суспільства;
- виховання негативного ставлення до будь-яких форм насильства;

- усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю;

- формування політичної та правової культури засобами громадянської освіти, яка дає знання про політичні системи і владу на всіх рівнях суспільного життя;

- розвиток критичного мислення, що забезпечує здатність усвідомлювати та відстоювати особисту позицію в тих чи інших питаннях, вміння знаходити нові ідеї та критично аналізувати проблему, передбачати можливі наслідки дій та вчинків.

Михайлова Алла Анатоліївна працює за програмою «Висота» (автор Валентина Куриленко), у виховній роботі керується «Основними орієнтирами вихователя учнів 1 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», загальношкільним планом виховної роботи.

Пріоритетними напрямками діяльності в роботі вихователя є:

- утвердження національної ідеї, державної незалежності і суверенітету України;

- виховання почуття патріотизму, готовності до захисту своєї Вітчизни та самопожертви в ім'я України;

- відродження історичної пам'яті, ідентифікація себе з українським народом;

- виховання любові до рідної мови, традицій, національних і державних свят;

- пошана до державних і національних символів і атрибутів, Конституції України;

- формування почуття національної самопошани, гідності, мужності як передумови ставлення української нації;

- формування умінь та цінностей суб'єкта громадянського суспільства, творця своєї долі та долі держави.

У виборі форм і методів виховного впливу вихователь враховує особливості кожної дитини, її потенціальні можливості природних додатків та здібностей. Тому у виховній роботі застосовує індивідуальні бесіди, години спілкування, тестування, спостереження, інтелектуальні ігри, тематичні вечори, вечори запитань та відповідей, усні журнали, заняття з елементами тренінгу, уроки роздуми, диспути, екскурсії, зустрічі і т.д.

На думку вихователя, найважливішою складовою громадянської освіти є моральність

особистості, яка включає такі гуманістичні риси, як совість, чесність, чуйність, милосердя, толерантність, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повагу до батьків, роду.

Навчання дітей принципів загальнолюдської моралі, життєвих добродійностей вимагає наполегливої педагогічної праці з боку школи і сім'ї.

Вихователь знає, що юність – пошук свого місця у житті, пошук себе. Те що юні хочуть, вони ще не можуть, а те, що можуть, уже не хочуть. У цій двоплановості юнацтва можна бачити корені тих суперцінностей, що виявляються у поведінці старшокласників, роблячи цей період життя надзвичайно важливим, вразливим, неспокійним. На це завжди повинен зважати вихователь.

В цьому періоді життя школярів є актуальними години морального спілкування, бесіди про дотримання норм поведінки. «Традиції моєї родини», «Людське життя як найвища цінність», «Найстрашніші втрати – духовні», «Людина народжується для вічності», «Імідж сучасної молодої людини», «Особиста відповідальність – пріоритетна риса громадянина», «У чому краса людини», «Моральні ідеали та їх

місце в житті сучасної молоді», «Милосердя в нашому житті», «Твоє майбутнє у твоїх руках» - такі години морального спілкування змушують учнів замислитись над щоденними проблемами поведінки, вчать правильно оцінювати повсякденні вчинки, цінувати життя своє та оточуючих, замислюватись над своїм місцем в житті.

Виховання громадянина спрямовується на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України, поваги до державних символів і атрибутів, Конституції України. З цією метою вихователь проводить дискусії, полеміки про загальнонаціональну ідеологію та європейське майбутнє України, історичні рубрики, бесіди «Соборність і злагода – умови процвітання України», «Ми – громадяни України», «Інтеграція України в сучасному світі», акції «Діти єднають Україну», «Шляхи утвердження незалежності України». Диспути «Якби я був політиком...», «Чи готові ми жити в правовій державі?», «Чи може людина бути покарана за бездіяльність?».

Серед форм і методів громадянського виховання пріоритетну роль вихователь надає активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на

пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості. До них належать метод відкритої трибуни, інтелектуальний аукціон, метод аналізу соціальних ситуацій з морально – етичним характером. Так було проведено відкриту трибуну «Навчання – це не тільки обов`язок, а й право», «Роль людини в житті суспільства».

На думку вихователя, досвід педагогічної практики свідчить, що вплив на особистість за схемою «вимога – сприймання – дія» сьогодні не спрацьовує. Чому ? Тому що вона не розкриває особливостей морального розвитку особистості, не розкриває позитивної мотивації вчинків. Поняття виховання сьогодні переосмислюється, зокрема : від примусу, що йде ззовні, від іншої людини, виховання має переходити до розуміння «примусу» внутрішнього, тобто до «самопримусу» на основі почуття обов`язку та особистої відповідальності.

Вихователь має бути особою, яка здійснює виховний вплив. Він приводить їх у відповідність з тими індивідуальними особливостями, які відрізняють кожного дня і підводить особистість вихованця від вимоги «Ти мусиш» до стану «Я хочу». Для цього вихователь у своїй діяльності використовує інтерактивні методи, такі як

відкритий мікрофон, КВК, сократівські бесіди, акції, літературно – музичні композиції, години запитань і відповідей, філософські столи. Інтерактивні ігрові форми передбачають обов`язкове включення аудиторії, яка стає учасником дійства, і його умови потребують від учасників певних дій, знань і вчинків.

Так було проведено відкритий мікрофон «Якби я був політиком...», годину запитань і відповідей «Як захистити себе в сучасному світі», літературно – музичну композицію «Через любов у безсмертя», акцію до Дня Соборності України «Діти єднають Україну», до дня Перемоги «Поспішаймо до оселі ветерана». Інтерактивні форми дають змогу одночасно як подавати інформацію й формувати певні навички, так і перевіряти наявний рівень знань та вмінь.

Найпоширенішою формою організації виховної роботи є індивідуальна робота та година спілкування. Такі години є різноманітними за тематикою та формами проведення, пов`язаними із життям класу, школи, міста, області, країни. Тематика виховних годин визначається віковими особливостями учнів, їх інтересами, завданнями, які ставить вихователь у своїй роботі. Години спілкування «Мир та злагода – головна умова

існування Землі та людства», «Що означає бути патріотом?», «Патріотизм – нагальна потреба України та кожного українця», «Особиста відповідальність – пріоритетна риса громадянина», «Псевдопатріотизм та його прояви», «Що означає залишити свій слід на Землі?» спрямовані на виховання почуття патріотизму, готовності підпорядкувати свої інтереси загальнонаціональним, відчуття приналежності до українського народу, гордості за цю приналежність.

Пошану до державних та національних символів і атрибутики, Конституції України, любов до рідної мови, традицій і державних свят Михайлова А.А. виховує під час проведення свят «Ми – діти козацької слави» (додаток 1), «Свято рідної мови» вивчення історичних матеріалів про державотворчі процеси в Україні, дискусій про загальнонаціональну ідеологію та європейське майбутнє України, дослідження тем про символіку України «Знати і поважати герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», ознайомлення з Конституцією України, проведення занять з прав дитини, участі у державних святах – Дні Незалежності, Українського Прапора, Дні Конституції. Учні класу є активними учасниками конкурсів

декламаторів, конкурсу П.Яцика, «Шевченківського слова». На думку вихователя збереження рідної мови та досконале володіння нею є одним з головних показників громадянської зрілості.

У час розбудови нашої державності з особливою увагою ставиться вимога зміцнення правового становища громадян вільної України, підвищення їхньої національної самосвідомості й дисципліни, відповідального ставлення до своїх громадянських обов'язків.

Жити і працювати в умовах справжньої демократії, всебічно розвивати її неможливо без знання законів, що виражають загальнодержавну волю, визначають межі прав і свобод громадян, дозволеного і забороненого в інтересах суспільства. Тому важливо сьогодні знати кожному хоча б ази правової абетки для захисту своїх прав. Саме перед школою стоїть завдання розширити правові знання молоді, сформувати в неї високу відповідальність перед суспільством і державою.

Здатність людини розуміти норми моралі і законів та відповідним чином поводитись не є природженою. Це формується під впливом соціальних виховних закладів, внаслідок

спілкування з іншими людьми, у ході участі в різних видах діяльності. З цією метою вихователь проводить слідуючі заходи: диспут «Моє розуміння свободи», виховні години «Злочин і покарання», «Конвенція прав дитини – міжнародна доктрина для твоїх ровесників», «Що таке громадянське суспільство і для чого воно нам», рольову гру «Вчимося розв'язувати конфлікти».

В ході цих заходів учні самостійно роблять висновки, яким чином поводитись в тій чи іншій ситуації, як використовувати норми закону в боротьбі з порушенням правил поведінки, на які правові аспекти при цьому опиратися. Одночасно в учнів формується розуміння ролі і суті права Конституції, як основного закону України, суворого дотримання законності, принципу єдності прав, свобод, обов'язків та відповідальності.

Особливе місце у формуванні громадянської свідомості учнів відіграють засоби масової інформації. Щопонеділка вихователь проводить огляд подій «Світ за тиждень». Учні роблять короткі повідомлення, огляди за зібраними матеріалами з періодичної преси та матеріалами телевізійних новин, обговорюють їх, висловлюють

своє відношення до подій. Спільне обговорення, роздуми сприяють розвитку критичного мислення учнів, формуванню певних морально – правових оцінок і переконань. На формування свідомості учнів великий вплив здійснює телебачення. Діти часто дивляться телепередачі в яких пропагується насильство, зло, несправедливість, захоплюються саме тим, що критикується автором, скептично ставляться до тих морально-правових норм, які пропагуються у фільмі. Тому в індивідуальних та групових бесідах вихователь цікавиться, які саме фільми переглядають учні, рекомендує стрічки до перегляду з подальшим їх обговоренням.

Михайлова А.А. системою виховних заходів формує в учнів усвідомлення того, що їхня поведінка не є особистою справою, що обов'язок їх, як громадян – сумлінно навчатися, зразково поводитись, мати активну життєву позицію, бути гідними громадянами своєї Батьківщини.

ДОДАТКИ

Додаток 1

«Ми – діти козацької слави»

Свято для учнів 7 – 9 класів

Мета: поглибити знання дітей про історичне минуле українського народу, ознайомити з сучасним козацьким рухом; розвивати пізнавальні інтереси дітей; виховувати почуття національної гідності, любові до свого народу, мови, культури.

Обладнання: святково прибрана зала, фонограми «Козацького маршу», «Гопака», спортінвентар.

Хід заходу

Звучить «Козацький марш»

Славні запорожці, з України хлопці,
Грізними шаблями гнали ворогів
Козацькому роду нема переводу!
Лине його слава з далечі віків

Ой, козацькі долі, наче вітер в полі,
Незупинно линуть крізь віки до нас,
Щоб разом із нами прокладать до волі
Нелегкі дороги в цей тривожний час.

Розквітає воля, наче маки в полі
І ранкове сонце визира з дібров.
Козацькому роду нема переводу

Козаки в колисках виростають знов.

Танець «Гопак»

Ведучий: Україна! Країна смутку і печалі, краси і радості, звичаїв і обрядів, гучної української пісні, швидкого танцю, красивої природи, а головне – добрих, щирих, сміливих, волелюбних людей.

Ведучий: все частіше ми звертаємось до наших витоків: історії нашої країни. Звертаємось до минулого, щоб зрозуміти сучасне.

Ведучий: корені нашої духовності – у минулому, коли була «Ненька – мати – Запорозька славна Січ». Про неї М.Гоголь у повісті «Тарас Бульба» писав : «То ось вона, Січ! Ось це гніздо, звідки вилітають всі ті горді, міцні, як леви, ось звідки розливається воля і козацтво на всю Україну». Вона праматір української державності і реальна військово-політична сила, яка упродовж століть протидіяла спробам турецьких султанів, кримських ханів та польської шляхти поставити український народ на коліна.

Ведучий: Запорозька Січ! Козацтво ... Найлегендарніше минуле українського народу, його святиня, синонім свободи, сили, людської і національної гідності. А поряд із згадкою про славне минуле жевріє в душі кожного бажання думками повернутися в ті славні часи.

Пісня «Гей, ви, козаченьки»

Ведучий: понад 500 років тому в українських степах за Дніпровськими порогами поселилися перші козаки. Близько 300 літ охороняли вони Україну від турків, татар та інших ворогів. Багато славних синів увійшли в історію. Це і Дмитро Вишневецький, і Петро Сагайдачний, і Іван Підкова, і фастівський полковник Семен Палій, і, звичайно, Богдан Хмельницький.

Ведучий: на острові Хортиця, де знаходився цвіт козацтва, близько середини 16 століття зародилася знаменита Запорізька Січ. Запорозькі козаки займали величезний простір степів, прилеглих до обох берегів Дніпра в його нижній течії. За весь час історичного існування Запорожжя козаки поміняли дев'ять Січей: Томаківська Січ, Базавлуцька, Микитинська, Чортомлицька, Кам'янська, Олешківська, Нова Січ, Задунайська Січ.

Вірш Т.Г.Шевченка «Іван Підкова»

Було колись – в Україні
Ревіли гармати
Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували. Добували
І славу, і волю,
Минулося – осталися
Могили на полі.
Високії ті могили,
Де лягло спочити

Козацьке біле тіло
В китаїку повите.
Високії ті могили
Чорніють як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Було колись – в Україні
Лихо танцювало.
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо, може серце
Хоч трохи спочине.

Ведучий: що ж означає слово «козак»?

Ведучий: найчастіше воно означало вільну, незалежну й озброєну людину. У слов'ян слово «козак» вживалося для назви людей, вільних від кріпацтва, котрі разом з сільськогосподарськими заняттями були у постійній готовності до оборони рідної землі від ворогів.

Ведучий: Козак – герой народу України
Козакувати - справа не проста
Коли державу вільну відбудуєм
Красою слава запалає золота

Виступ гостя – полковника Фастівської козацької сотні

Пісня «Я козачка твоя» (у виконанні Р. Кириченко)

Ведучий: ознайомтеся з основними положеннями
козацького самовиховання

Військо – зміцнимо!
Героїв – вшануємо!
Джерела – почистимо!
Дух – піднімемо!
Землю – захистимо!
Історію – дослідимо!
Ліси – посадимо!
Любов – посіємо!
Мораль – виправимо!
Народ – згуртуємо!
Природу – віродимо!
Родини – поєднаємо!
Свободу – здобудемо!
Серця – запалимо!
Совість – пробудимо!
Таланти – відкриємо!
Україну – прославимо!
Честь – відстоїмо!
Державу – збудуємо!
Добро – примножимо!
Здоров`я – загартуємо!
Знання – засвоїмо!
Козацтво – удержавимо!

Ведучий:

Українська пісня, вилита сльозами,
Висушена вітром у краю чужім
Українська пісня! Ти пройшла шляхами

До мого серця і живеш у нім!
Українська пісня, чарівна, всесильна,
Ти такою будеш через сотні літ.
Українська пісня! Вчить тебе дитина
Щоби пам`ятати свій козацький рід.

Пісня «Україночка» (О.Білозір)

Ведучий:

Пролилася кров козача.
Та не вмерла Україна.
В неї є сини найкращі
У неї армія надійна.

*Виступ козаків Фастівської козацької сотні
(козацькі бойові танці та вправи, проведення
козаками спортивних змагань між учнівськими
командами)*

Ведучий:

Із крові в кров,
з душі у душу переливається тепло
Далеких пращурів й нащадків
духовно зближує воно
Живуть традиції народу
у наших молодих серцях
Скарби духовні крізь віки
торують в пам`ять нашу шлях.
І доти житиме народ,
допоки житимуть вони
Єднають пращурів й нащадків
духовні надбання й скарби.

Ведучий:

Вклоняємось всім вам доземно,
Як батьківській хаті з далеких доріг
Як хлібу, що матінка чемна
Кладе на український рушник.

Бо ж нашому роду нема переводу,
Хай пісня єднає коріння святе.
Дай, боже, нам віру і братню згоду
На довгі роки, на вічні віки!

Давайте ж браття, візьмемось за руки
Для цього в нас ще вистачає сил
І не забудем козаків науки
Тоді ніхто нам не зламає крил!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценко І.С. Гомін віків. – Київ, 1994.
2. Історія України. № 46-47, 2009.
3. Позакласний час. № 17-18, 2009., № 9, 2010., № 5-6, 2012.
4. Хомич Міла. Вітри на кобзі виграють. – Тернопіль, 2004.